

Т. Є. Мяскова

*кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ*

БІБЛІОТЕКА КИЇВСЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО ІНСТИТУТУ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

Ідея заснування вищого спеціалізованого навчального закладу, де б викладалися комерційні та економічні науки, виникла ще в 1903 р., коли професор Київського університету св. Володимира М.В. Довнар-Запольський звернувся до опікунської ради Київського Першого комерційного училища з проханням про утворення при останньому вищих комерційних курсів. Очікування дозволу тривало три роки, і тільки завдяки коштам купецтва, якому набридло навчати своїх дітей закордоном, в 1906 р. в Києві були відкриті приватні Вищі комерційні курси. З 26 травня 1908 р., згідно із затвердженням Міністерства торгівлі та промисловості, навчальний заклад отримує назву *Київський комерційний інститут* (ККИ). На чолі ККИ стояла Рада, Учбовий комітет, правління та директор. 15 червня 1912 р. було затверджено закон, ухвалений Державною Думою, відповідно до якого Інститут набував статусу вищого комерційного навчального закладу з двома відділеннями: економічним та комерційно-технічним з підготовки спеціалістів для практичної діяльності в торговельно-промислових та фінансових закладах, на державній та громадській службі, а також для викладацької роботи¹.

Крім навчальних функцій, Інститут виконував і наукову роботу. Для здійснення наукових досліджень ККИ створював навчально-допоміжні заклади, що було складним завданням з огляду на значні матеріальні витрати. Відкриттю таких закладів сприяла підтримка суспільства та громадських діячів, що виявлялася у вигляді пожертв для різноманітних колекцій Інституту та книг для бібліотеки. Фундаментальна бібліотека, заснована восени 1906 р. ще як бібліотека Вищих комерційних курсів, спочатку поповнювалася за рахунок

внесків від земських та міських організацій і приватних осіб, а також коштами, отриманими від плати за навчання в першому навчальному році. Значну кількість книг бібліотека отримала в дарунок від професорів О.М. Гуляева², М.В. Довнар-Запольського³, О.О. Ейхельмана⁴.

Надалі, як і інші бібліотеки вищих навчальних закладів, інститутська бібліотека комплектувалася за рахунок пожертв. Бібліотека отримувала дари як від приватних осіб, так і від наукових організацій, державних та громадських установ. Список меценатів публікувався в журналі "Известия ККИ".

Серед *державних організацій*, що дарували книги, – Головне управління справами місцевого господарства, Головне управління землеустрою й землеробства, Головне управління неокладних зборів та Казенного продажу питва, Департамент торгівлі та промисловості, Департамент землеробства та сільської промисловості, Департамент окладних зборів, Департамент митних зборів, Канцелярія комітету Міністрів, Міністерство фінансів, Міністерство землеробства і державного майна, Міністерство торгівлі і промисловості, Управління Південно-Західної залізниці.

Серед *громадських установ* зазначені Іжевський сільський суспільний банк, міські думи (Іркутська, Київська, Московська), губернські земські управи (Володимирська, Вологодська, Воронежська, В'ятська, Катеринославська, Калузька, Київська, Костромська, Курська, Маріупольська, Московська, Нижегородська, Новгородська, Олонецька, Орловська, Пензенська, Санкт-Петербурзька, Псковська, Полтавська, Самарська, Симбірська, Таврійська, Тамбовська, Уфимська, Херсонська, Чернігівська, Ярославська), Магістрат міста Варшави, Одеський комітет торгівлі та мануфактур, Одеське відділення Російського товариства захисту жінок, Товариство рибальства та рибпромисловості, Селянський поземельний банк, Уржумський міський суспільний банк.

Наукові товариства та навчальні заклади, що дарували книги, – Імператорське товариство сільського господарства Півдня Росії, Імператорська Академія Наук, Імператорське Вільне економічне товариство, Київський політехнічний інститут, Комерційні училища (Білоцерківське, Білостоцьке, Кременчуцьке, Конотопське, Київське, Могилевське, Подільське, Нижегородське, С.-Петербурзьке, Проксурівське, Ростовське, Симбірське, Саратовське, Ташкентське), Луганська торговельна школа, Московське товариство поширювачів освіти, Московський сільськогосподарський інститут, москов-

ське відділення Імператорського Російського технічного товариства, Московський вчительський інститут, Ново-Олександрівський інститут сільського господарства та лісництва, Петербурзький політехнічний інститут, Петербурзький імператорський університет та ін.

Серед приватних осіб, які подарували бібліотеці книги, домінують співробітники власне Інституту. Серед них – професори К.Г. Воблій, Т.В. Лікоть, М.П. Яснопольський, М.М. Цитович, М.М. Гіляров, граф К.К. Потоцький, інженер Я. Купріц та багато ін.

З 1909 р. з'явилася можливість щорічно фінансувати витрати бібліотеки на комплектування, що сприяло швидкому поповненню фонду бібліотеки. Статистичні дані свідчать, що в 1906–1909/1910 рр. в бібліотеці було 2801 назва (7918 т.); до кінця 1909/1910 навчального року – 4838 назв (11051 т.); у 1910–1911 – 7142 назви (15274 т.); 1911–1912 – 9666 назв (22685 т.). На початок 1913 р. фонд бібліотеки складав 10625 назв (22685 т.). Фонд періодичних видань зростає так: в 1906 р. було 3 назви періодичних видань, в 1907 – 39; 1908 – 62; 1909 – 101; 1910 – 189; 1911 – 166; 1912 – 375⁵.

Поточне комплектування мало науковий характер, здійснювалося згідно з навчальними планами Інституту, про що свідчить склад фонду бібліотеки. Зміст книг бібліотеки відповідав предметам, що викладались в ККІ. Це, по-перше, були книги з політехномії, торговельної справи, економічної географії, фінансів, статистики, правознавства (зокрема, торгового), бухгалтерії, математики; по-друге, книги з вищої математики, фізики, хімії, іноземних мов; по-третє, богослов'я, художня література тощо. За мовною приналежністю – видання російською, французькою, німецькою, англійською. Поточне комплектування здійснювалося переважно через книжковий магазин О. Суворіна⁶.

Поповнювалася бібліотека і шляхом книгообміну. Після виходу власного друкованого видання "Известия Киевского коммерческого института" (1909) почав проводитися обмін дублетними виданнями через листування з іншими бібліотеками і науковими установами⁷.

Бібліотека була відкритим навчальним фондом для всіх бажаючих. У звіті за 1910 р. зазначається, що при ній почав працювати читальний зал, де відвідувачі могли отримати необхідні для роботи книги та журнали. Відкриття в 1912 р. нового бібліотечного приміщення спричинило до значного зростання кількості відвідувань: так, у 1911 р. бібліотеку відвідав 16691 читач, а у 1912 р. – вже 50518. Бібліотека взяла за основу правила фундаментальної бібліотеки Університету св. Володимира. Згідно з ними, книги вида-

валися професорам, викладачам, лаборантам, студентам та вільним слухачам додому після пред'явлення ними посвідчення на право слухання лекцій в поточному семестрі за умови, що оригінали документів читачів зберігаються в канцелярії Інституту. Видавалися книги і навчально-допоміжним закладам Інституту. Одночасно студентам не видавали більше трьох назв книг або шести томів. Заповнені вимоги на видачу книг опускали до спеціальної шухляди. Графік прийому вимог вивіщувався на початку кожного семестру. З вимоги на декілька творів за один раз виконувалися спочатку три перші, але тільки у випадку, коли кількість томів не перевищувала норму. Не видавалися додому такі видання: енциклопедії, словники, каталоги, бібліографічні й інші довідкові видання, рукописи, старовинні, рідкісні та дорогі видання, періодика. Цими документами дозволялося користуватися в лекторії Інституту. Книги, отримані для користування в читальному залі, не дозволялося виносити за межі бібліотеки. Термін користування книгами вдома становив місяць (для професорсько-викладацького складу – 6 місяців). Можна було продовжити термін, якщо вчасно пред'явити книги і якщо на них не надходив запит протягом поточного місяця. Якщо книги не були повернуті у визначений термін, то бібліотекар особливим повідомленням вимагав у боржника повернути літературу. Якщо книги не повертали після повідомлення, то вони вважались втраченими, і правління Інституту стягувало з боржника суму, що дорівнювала потрійній ціні видання. Абонент, отримавши книгу, відповідав за її збереженість. У випадку її пошкодження він був зобов'язаний здійснити заміну на аналогічний примірник того ж самого видання. Боржник, який втратив один том багатотомного видання, повинен був замінити його, а у випадку відсутності можливості потрібно було купити повний комплект видання. Щоб уникнути непорозумінь у випадку пошкоджень книг, кожному читачеві при отриманні документів необхідно було перевірити їх фізичний стан, при наявності явних дефектів бібліотекар робив відповідні помітки. Прийом прочитаних книг відбувався весь час, коли працювала бібліотека. Всі книги потрібно було повернути до 20 травня – часу щорічного переобліку бібліотеки. Незалежно від терміну отримання бібліотечних книг, читачі зобов'язані були повернути книги у випадку від'їзду з Києва та на час щорічної відпустки (відпускний лист надавався канцелярією Інституту після пред'явлення довідки з бібліотеки про відсутність боргів). Якщо читач проносив до читального залу бібліотеки власні документи,

він зобов'язаний був попередити про це бібліотекаря. Професорам, викладачам та лаборантам книги видавалися без обмежень за кількістю, терміном на півроку з можливістю його продовжити ще на півроку (з 1912 р. видачу було обмежено до 30 т.).

У 1909 р. було відкрито студентську бібліотеку чи, як її називали, бібліотеку "підручників". Метою новоствореної бібліотеки було забезпечення студентів навчальними посібниками та підручниками. Правила користування книгами зі студентської бібліотеки дещо відрізнялися від правил основної бібліотеки. Книги зі студентської бібліотеки видавалися студентам та вільним слухачам Інституту, які внесли відповідну плату у 2 крб.⁸ Читач міг отримати з бібліотеки лише одну книгу. Термін користування книгами був три тижні (з 1912 р. – 6 тижнів). По закінченні встановленого терміну він міг бути продовжений під нову розписку, якщо на книгу не було попиту. Студенти, які перевищили термін користування книгами, штрафувалися на 3 коп. за кожний прострочений день, ця сума віддавалася на користь розвитку бібліотеки. Штраф стягувався за термін не довше трьох тижнів, після чого книга вважалася загубленою, а боржник купував нову. Якщо книга була загублена, то допускалася заміна на новий примірник того ж самого видання або стягувалася плата в потрібному розмірі. Якщо заміна книги відбулася після встановленого тритижневого терміну, то штраф стягувався за кожен прострочений день. За пошкодження книг студент штрафувався в розмірі півціни книги, якщо нею ще можна було користуватися, а у випадку сильних дефектів книги з читача стягувалася повна вартість книги, тому перед отриманням документів студентам рекомендувалося переглядати книги в присутності бібліотечних працівників. Розклад видачі книг вивішувався на дверях бібліотеки на початку кожного семестру. Прострочені книги приймалися щоденно. Фонди бібліотеки поповнювалися кількома способами: шляхом дарів⁹, придбанням за гроші або книгообміном непотрібних за профілем бібліотеки видань та дублетів.

Слід зазначити, що правила фундаментальної та студентської бібліотек постійно вдосконалювалися. Окрім того, були відкриті спеціалізовані бібліотеки та читальні у відділеннях Інституту. В 1909 р. при ККІ, крім фундаментальної бібліотеки, були такі навчально-допоміжні заклади: фізичний кабінет, хімічний кабінет, лабораторія аналітичної хімії, лабораторія технічної хімії, Статистичний кабінет, музей товарознавства¹⁰. З осені 1910 р. почав працювати фінансово-економічний кабінет (семінарій).

Фінансово-економічний семінарій та семінарська бібліотека представляли собою навчально-допоміжні заклади, що мали за мету, з одного боку, допомагати в наукових розробках окремих тем та питань у галузі економічного та фінансового життя Російської імперії та закордону; з іншого, – слугувати науково-педагогічній меті: навчати користувачів розбиратися в "сирому" законодавчому та статистичному матеріалі, розробляти цей матеріал, давати можливість читачам засвоювати техніку наукової роботи. Для цього при складанні семінарської бібліотеки по-можливості застосовувався принцип зосередження в бібліотеці вищевказаних матеріалів, особливо видань урядових та суспільних організацій Росії. Разом з тим в бібліотеці семінарію знаходився і масив іноземної (переважно німецької) літератури, були широко представлені комплекти наукових журналів російською, французькою, англійською та італійською мовами. В січні 1913 р. в бібліотеці семінарія налічувалося 2077 назв в 3877 т., з них російською мовою – 1962 т., іноземними – 2115 т. Журналів було 59, з них російських – 11 назв, німецьких – 32, французьких – 8, англійських – 7, італійських – 1¹¹. У 1915 р. бібліотека семінарія економічних та фінансових наук нараховувала 604 назви в 2175 т.¹²

При *Статистичному кабінеті* (заснований в 1909 р.) була відкрита спеціальна бібліотека та читальний зал зі статистичними матеріалами земств, міст, залізничних доріг та ін. Основу цієї бібліотеки заклав викладач статистики О.О. Русов¹³. Згодом, в 1910 р., ця бібліотека поповнилася цінними виданнями з бібліотеки В.Б. Антоновича¹⁴. Зібрання В.Б.Антоновича потрапило до складу фондів Статистичного кабінету після смерті вченого. Усього в цій бібліотеці налічувалося близько 1500 т.¹⁵ Надалі спеціалізована бібліотека поповнювалася статистичними матеріалами, які надсилали в дар земства, урядові заклади і т. д., а також виписували потрібні книги за власні кошти. На 1913 р. у кабінеті було близько 6 тис. томів¹⁶.

Кабінет страхування відкрився з весни 1913 р., тоді був складений систематичний картковий каталог, розподілений на 7 основних відділів: Журнали і щорічники; Підручники загального характеру, міські та економічні; Соціальне страхування; Страхування життя; Страхування від пожежі; Інші галузі страхування (транспорт, худоби); Математика та теорія ймовірності. Відділи, в свою чергу, мали підвідділи, наприклад, 5-й відділ складався з таких підвідділів: праці загального змісту; акціонерне страхування; земське страхування; перестрахування. На березень 1913 р. в бібліотеці

Кабінету страхування налічувалося 707 назв книг, журналів, зібрань тарифів та інших практикумів з усіх видів страхування. Крім того, як підручники для практичних занять зі страхування від пожежі та страхування життя використовували діловодстводчі документи та формуляри різноманітних установ, що зберігалися в 40 особливих папках. Дари в бібліотеку надсилали як приватні, так і державні установи. Так, понад 30 земств відгукнулися на циркулярний лист викладачів Страхового підвідділу і надіслали свої друковані праці, що стосувались земського страхування¹⁷. На 1 січня 1915 р. в бібліотеці Кабінету страхування налічувалося 1026 назв книг, журналів, збірників тарифів та інших документів. З них було придбано за рахунок кабінету – 218 т., передано з фундаментальної бібліотеки – 200 т., отримано в дар – 1652 т.¹⁸

Кабінет земських та міських справ мав на меті сприяння систематичному вивченню усіх сторін земсько-міської справи. Такими матеріалами, окрім відповідної літератури та періодичних видань, були розроблені різними установами, комісіями та окремими особами доповіді та звіти, збірники та інші видання земств та міст, кошториси, діаграми і картограми, що відображали розвиток тієї чи іншої галузі земської та міської справи, фотографії, креслення та моделі міських і земських організацій. В 1913 р. в кабінеті було мало матеріалів з земсько-міської справи, тому першочерговим завданням було спрямувати увагу земств та міст на поповнення кабінету своїми виданнями¹⁹.

Кабінет економічної географії організували восени 1912 р. з метою вивчення господарської діяльності Російської імперії, а саме Південно-західного краю відповідно до його географічних особливостей, а також вивчення історії інших держав. Кабінет поповнювався необхідними матеріалами: географічними картами, картограмами, фотографічними знімками, статистичним та описовими документами²⁰.

При *Комерційному кабінеті* ("кабинет товароведения") в 1910 р. був відкритий читальний зал для студентів, а згодом і бібліотека зі спеціальними журналами та книгами з питань торгівлі та промисловості, комерційної і банківської справи²¹.

Стрімке зростання кількості навчально-допоміжних закладів ККІ та спеціалізованих бібліотек при них зумовило те, що 6 березня 1914 р. Учбовий комітет Інституту затвердив правила користування читальними залами спеціалізованих навчальних кабінетів. Згідно з цими правилами, читальні зали при кабінетах для сту-

дентів були відчинені на час навчального періоду з 10 до 15 та з 17 до 20 год. Користування книгами дозволялося тільки слухачам ККІ, які відвідували практичні заняття. Для відвідування читального залу на час практичних занять видавались спеціальні іменні читацькі квитки за підписом завідуючого кабінетом. З його дозволу термін дії читацьких квитків міг бути подовжений для слухачів, які закінчили практичні навчання. Користуватися документами дозволялося також і стороннім відвідувачам. До обов'язків працівника кабінету ("хранителя") належали: спостереження за утриманням у порядку книг та іншого майна, ведення інвентарних записів порядку надходження навчального матеріалу, видача читачам книг; ведення спеціального щоденника для записів відвідувачів кабінету та виданого матеріалу. Книги та інший навчальний матеріал видавали з 10 до 12 та з 18 до 20 год. Додому література не видавалася. Ключі від усіх шаф із книгами були тільки в хранителя кабінету, і тільки він видавав документи. Два рази на рік – до 1 грудня та не пізніше 15 червня – хранитель кабінету проводив переоблік майна і водночас надавав Правлінню за підписом завкабінетом список майна, непридатного для використання. При подачі цього списку точно вказувався номер інвентарного запису документа та оцінка списаного майна (кожен номер окремо, а потім загальний підсумок). Під час канікул кабінет міг бути відчинений для абонентів тільки за спеціальним дозволом правління. Хранитель кабінету був зобов'язаний під час канікул перевірити, а у випадку необхідності – скласти нові каталоги і нові записи, привести в порядок та своєчасно замовити нові навчальні матеріали за вказівкою завкабінетом та з дозволу Правління²².

Слід зазначити, що книги та періодичні видання, які мали характер "сирого" матеріалу і були отримані в подарунок, передавались до бібліотек відповідних кабінетів; фундаментальна ж бібліотека сконцентрована в своєму фонді документи загального характеру.

Вирішенням всіх організаційних питань роботи фундаментальної і студентської бібліотек та бібліотечок науково-допоміжних підрозділів Інституту займалася спеціально створена бібліотечна комісія, до складу якої входили представники інститутської професури та завідуючий бібліотекою. Комісія займалася розробкою нормативно-методичних положень, контролем за комплектуванням та розподілом документів між фундаментальною бібліотекою (через неї здійснювалося поточне комплектування та комплектування бібліотечками навчально-допоміжних підрозділів Інституту).

В 1915–1916 рр. штат бібліотеки складався з чотирьох бібліотекарів та трьох службовців з видачі та реєстрації книг, що було замало, оскільки за вказаний рік надійшла значна кількість (22582 од.) вимог на книги та періодичні видання тільки в читальному залі²³. Завідуючим фундаментальною бібліотекою ККІ тоді був Д. Теремець.

Наступні роки були важкими для всіх бібліотек колишньої Російської імперії. Перша світова війна зумовила різке скорочення поточного комплектування, особливо німецькими періодичними виданнями, їх доводилося закуповувати через нейтральні країни²⁴. В 1916 р., в зв'язку з наступом військ кайзерівської Німеччини, бібліотека ККІ була евакуйована до Саратова. Пакували книги в Києві 10 днів по 10–12 год. на добу. Крім 6 службовців бібліотеки, цю роботу виконували 10 студентів інституту²⁵. З Саратова в 1917 р. книгозбірня повернулася не в повному складі, крім того багато книг було покрито пліснявою. Незважаючи на труднощі, бібліотека продовжувала свою роботу. Крім роботи з обслуговування читачів, до 1916 р. були інвентаризовані книги, отримані від професорів Л.Г. Бараца (доповіді, звіти, статuti та книги загального змісту²⁶), М.В. Самофалова (2400 книг і 4200 брошур, частина бібліотеки за побажанням вдови покійного була передана до бібліотеки Вищих жіночих курсів²⁷) та В.Г. Шапошнікова.

Часи громадянської війни також не були сприятливими для діяльності бібліотеки: нестача коштів, майже повне припинення нових надходжень. У 1917 р. книгозбірня виписувала тільки 49 книг та журналів, причому купівля книг мала випадковий характер. Але вже 1919 р. бібліотека ККІ була єдиною в Україні, де майже повністю був зібраний матеріал з економічного положення країни. Восени 1920 р. ККІ та юридичний факультет Київського університету було реорганізовано в Інститут народного господарства²⁸.

Питання про передачу до ВБУ бібліотек духовних та світських навчальних закладів поставало ще у грудні 1918 р.²⁹, проте лише в середині 20-х років минулого століття бібліотека надійшла до фондів ВБУ³⁰, де багато десятиліть перебувала в законсервованому стані і не була введена до наукового обігу. В середині 50-х років минулого століття періодичні видання ККІ було виокремлено з основного фонду, заінвентаризовано та передано до штучно сформованого фонду світських періодичних видань Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ (далі – ВБЗІК НБУВ), а в 2004 р. до цього ж відділу передали й основну частину бібліотеки. Нині бібліотечне зібрання ККІ знаходиться в стадії реконструкції.

З бібліотеки Інституту у фонді ВБЗІК НБУВ зберігається близько 20 тис. од. зб. – переважно фахові періодичні видання (російські та іноземні), а також підручники, монографії, довідники з економічної тематики (проспекти, звіти, статuti торговельних фірм), книги з суміжних дисциплін, а також природнича та художня література. Серед провенієнцій переважають печатки з написами “Библиотека земского городского кабинета при Киевском коммерческом институте”, “Библиотека кабинета товароведения”, “Студенческий отдел Киевского коммерческого института”, “Библиотека высших коммерческих курсов”, “Библиотека семинарии экономических и финансовых наук”, “Кабинет экономической географии Киевского коммерческого института”, “Библиотека учебников Киевского коммерческого института”, “Українська студентська громада Київського комерційного інституту”, а також печатки з написом “Н.В. Лозинский”. Книги з бібліотеки О.О. Ейхельмана, які не збереглися в фонді окремим комплексом, мають екслібриси з написом “Библиотека пожертвованная профессором О.О. Эйхельманом”, також мають печатку блакитного кольору у вигляді ремня з пряжкою, на якому написано “О.О. Эйхельман профессор Университета Св. Владимира”. На деяких книгах з бібліотеки ККІ збереглися помітки олівцем, що є свідченням того, що професори В.Г. Воблий, М.В. Лозинський замовляли необхідні для роботи документи через фундаментальну бібліотеку.

ВБЗІК здійснює роботу з виділення бібліотеки ККІ в окремий комплекс документів, а в подальшому – її інвентаризації та введення до наукового обігу. Розстановка фонду відбувається згідно з інвентарними номерами (понад 35 тис.), що були присвоєні книгам ще за час існування ККІ. На жаль, даній роботі перешкоджає відсутність необхідної кількості кадрів і неможливість повністю реконструювати всю бібліотеку через відсутність журналів ККІ, які становлять основу штучно сформованого фонду світських періодичних видань ВБЗІК, а частина бібліотеки й досі перебуває в обмінно-резервному фонді НБУВ.

¹ Известия ККИ. – 1913. – Кн. 17. С. 1–2; Киевский коммерческий институт. – К., 1913. – С. 1.

² Гуляев О.М. (1863–1923) – український вчений-юрист, доктор римського права, академік АН УРСР (з 1923 р.). Народився у м. Києві в дворянській сім'ї. У 1883 р. закінчив Полтавську гімназію, а у 1887 р. – юридичний факультет Університету св. Володимира, де в 1894 р. почав працювати

професором цивільного права. В 1908–1911 рр. викладав у Петербурзькому училищі правознавства, в 1911–1916 рр. – в імператорському Московському університеті. В роки радянської влади – професор цивільного права і процесу Київського інституту народного господарства. – УРЕ. – Т.3: Волочіння-Данія. – К., 1960. – С. 523.

³ *Довнар-Запольський М. В.* (1867–1934) – російський, білоруський, український історик. Народився в м. Речиці Мінської губ. у родині чиновника. Закінчив народне училище Мозирської прогімназії і Першу київську гімназію. Навчався на історико-філологічному факультеті Університету св. Володимира. Захистив магістерську (1901) та докторську (1905) дисертації з історії князівства Литовського. У 1901–1919 рр. – професор кафедри російської історії Університету св. Володимира та організатор і керівник студентського історико-етнографічного гуртка. Директор Київського комерційного інституту (1912–1917). Один з організаторів і перший директор Київського археологічного інституту (1918–1919), ініціатор створення Георгіївського інституту (1918–1919). Один із засновників Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1910–1919), співробітник Київської археологічної комісії. В 1920 р. переїхав до Харкова, де працював у Харківському університеті та Інституті народного господарства, пізніше – проректор Азербайджанського університету, професор Білоруського університету (1925–1928), Московського інституту народного господарства та Сільськогосподарської академії ім. І.Тімірязева (1928–1934). Автор численних праць з соціально-економічної історії Білорусі, України та Росії. – Енциклопедія історії України. – Т. 2. – С. 427

⁴ *Ейхельман О.О.* (1854–1943) – доктор міжнародного права, професор кафедри міжнародного права Університету св. Володимира. Народився в 1854 р. поблизу Санкт-Петербурга. Закінчив Дерптський університет. З 1880 р. – екстра-ординарний професор Демидовського юридичного ліцею. З 1882 р. – екстра-ординарний професор кафедри історії важливих іноземних законодавств стародавніх і нових Університету св. Володимира. В 1918 р. активно включається до української державницької роботи в уряді УНР, створює “Проект конституції основних державних законів УНР”. Останні роки життя займався виключно науковою роботою. Помер в еміграції. – Библиографический словарь профессоров и преподавателей имп. университета св. Владимира (1834–1884) / Сост. и изд. под ред. В.С. Иконникова. – К., 1884. – С. 780–782; Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1834–2004 / В.В. Різун та ін. (уклад); М. Слов'янова, М. Тимошик (ред.); В.В. Скопенко (авт. передм.). – К., 2004. – С. 301; Енциклопедія українознавства. Словникова частина 2 / Гол. ред. В. Кубійович, М. Глобенко. – Париж; Нью-Йорк, 1955–1957. – С. 619.

⁵ Киевский коммерческий институт. – К., 1913. – С. 24.

⁶ Там само.

⁷ ІР НБУВ, ф. XXXVII, № 172. Киевский коммерческий институт ре-

дакції «Университетских известий»: письмо с просьбой продолжить обмен изданиями 31 декабря 1916. Стеклограф, Ф, 1 арк. + конв.; ІР НБУВ, ф. 184, № 100. «Киевский Коммерческий институт – Библиотеке Киевской Духовной Академии. Письмо по вопросу пересылки книг 31 октября 1919 г.» – Киев. – 1 арк.

⁸ Известия ККИ. – 1910. – Кн. 5. – С. 24–26; 1912. – Кн. 15. – С. 66–68.

⁹ Там же. – С. 68–69.

¹⁰ Известия ККИ. – 1909. – Кн. 1. – С. 9.

¹¹ Киевский коммерческий институт. – К., 1913. – С. 25.

¹² Державний архів м. Києва (ДАК), ф. 153, оп. 8, спр. 424 «Акт передачи и деятельности библиотеки семинарии экономическо-финансовых наук при институте. 19 ноября 1911 – 15 июля 1917». – Арк. 1–43.

¹³ Русов О.О. (1847–1915) – земський статистик і прогресивний суспільний діяч. Закінчив в 1868 р. історико-філологічний факультет Університету св. Володимира, займався викладацькою діяльністю в гімназіях та статистичними дослідженнями. Його статистичні дослідження поклали початок т.з. чернігівському типу земської статистики і залишили глибокий слід в історії російської статистичної думки. В 1878–1880 рр. працював у Ніжинському повітовому земстві, результат – статистично-економічний опис Ніжинського повіту (Київ, 1880). У 1882–1889 р. керував оціночною статистикою Херсонського губернського земства, після депортації за межі Херсонської губернії Русов провів оціночний опис Харкова. Працював над створенням економічного балансу губернії і видав “Описание Черниговской губернии: В 2 т., 1898–1899”. В 1899 р. брав участь в реорганізації поточної статистики Полтавської губернії, проводив оціночний опис повітів та міст, організував подвірний перепис по всій губернії. В 1902–1908 рр. працював в Санкт-Петербурзі, де займався страховою статистикою, а також брав участь у роботі статистичного комітету Вільного економічного товариства. В 1908–1915 рр. займався педагогічною роботою в ККІ, бібліотеці якого подарував дуже багату та цінну колекцію

¹⁴ Антонович В.Б. (1834–1908) – історик, археолог, етнограф, нумізмат та громадсько-політичний діяч. Чл.-кор. Петербурзької АН (1902). Створив київську школу істориків, яка підготувала основу для розвитку сучасної історичної науки. Був одним із засновників та головою Історичного товариства Нестора-літописця. Навчався в Рішельєвському ліцеї в Одесі (1844–1848), у 1855 р. закінчив медичний факультет Університету св. Володимира. У 1880 р. закінчив історико-філологічний відділ того ж університету, у цьому ж році захистив кандидатську дисертацію, а в 1878 р. – докторську та став ординарним професором при кафедрі російської історії. З 1880 р. – декан історико-філологічного факультету Університету св. Володимира. Один з ініціаторів заснування першого в Україні історичного журналу “Киевская старина”, член багатьох наукових товариств. – Енциклопедія історії України. Т. 1. – К., 2003. – С. 105–106.

¹⁵ Известия ККИ. – 1910. – Кн. 4. – С. 53–56.

¹⁶ Киевский коммерческий институт. – К., 1913. – С. 26.

¹⁷ Там же – С. 26–27.

¹⁸ ДАК, ф. 153, оп. 10, спр. 10, 84 арк. Отчет о деятельности института за 1912–1913 г. Списки личного состава. Арк. 1.

¹⁹ Там же. – С. 28.

²⁰ Киевский коммерческий институт. – К., 1913. – С. 28.

²¹ ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 164. Докладная записка комиссии по организации кабинета товароведения; список книг и журналов, выделенных из фундаментальной библиотеки для кабинетов. – Арк. 3–5 зв.

²² Правила пользования кабинетами при Киевском коммерческом институте, утвержденные учебным комитетом 19 марта 1914 года // Известия ККИ. – 1915. – Кн. 28. – С. 9–10.

²³ ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1156, 133 арк. Рапорты и заявления библиотечной комиссии о приобретении книг и журналов, об оборудовании библиотеки, списки периодических изданий, список слушателей, за которыми числится штраф за несвоевременное возвращение книг в библиотеку. Арк. 69.

²⁴ Там само, спр. 1154, 173 арк. Отчет по фундаментальной библиотеке за 1914–1915 гг. Список лиц и учреждений, пожертвовавших книги в библиотеку института в 1914–1915 гг.; переписка с Самофаловой о приобретении институтом библиотеки покойного профессора Самофалова. Арк. 83 зв.

²⁵ Там само, спр. 1156, 133 арк. Рапорты и заявления библиотечной комиссии о приобретении книг и журналов, об оборудовании библиотеки, списки периодических изданий, список слушателей, за которыми числится штраф за несвоевременное возвращение книг в библиотеку. Арк. 6.

²⁶ Там само, арк. 78, 126.

²⁷ Там само, арк. 30; ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1154, 173 арк. Отчет по фундаментальной библиотеке за 1914–1915 гг. Список лиц и учреждений, пожертвовавших книги в библиотеку института в 1914–1915 гг., переписка с Самофаловой о приобретении институтом библиотеки покойного профессора Самофалова. Арк. 9–9 зв.

²⁸ Історія Києва. Київ соціалістичний. Т. 2. Кн. 1 / Ред. кол. М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К., 1987. – С. 116.

²⁹ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1. Протоколи № 1–168 засідань Временного Комітета по організації Всенародної бібліотеки 23 августа 1918 – 28 декабря 1920. Арк. 13.

³⁰ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 149 Переписка с научными учреждениями, библиотеками и др. по вопросам комплектования библиотеки, приобретения книг и книгообмена. 2 января 1926 – 29 декабря 1926. Арк. 29.

Р. С. Кириченко

кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

ФРАНЦУЗЬКА КНИГА В БІБЛІОТЕКАХ ПОДВИЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ І КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ РОЗПОРОШЕНИХ КНИГОЗБІРЕНЬ В. АНТОНОВИЧА, ХВ. ВОВКА В ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Сьогодні в наукових колах помітно зріс інтерес до історії особистих книгозбірень вітчизняних учених, з'явилися публікації з цієї тематики, відповідно аналіз складу цих книгозбірень сприяє поповненню інформації відносно духовних та інтелектуальних потреб суспільства та тенденцій його розвитку в цілому. При досконалому вивченні матеріалів стосовно особистих книгозбірень вітчизняних учених у поєднанні з традиційними історичними джерелами може скластися нове, яскраве судження про ту чи іншу особистість. Нині активізувалася також робота з досліджень життя та діяльності видатних українських учених, забутих, заборонених свого часу, багата спадщина яких довгий час була недоступною для науковців. Без сумніву, історичне пізнання людини та її ролі в історії є однією з найцікавіших та найскладніших проблем сьогодення, і, разом з тим, історико-біографічне дослідження є відправним пунктом подальшого системного вивчення історії та культури. Для України відродження персоналій, створення об'єктивних історичних біографій – це важливе завдання.

У 90-ті роки ХХ ст. історико-культурні фонди вже розглядаються як об'єкт міжнародних досліджень, визначається важлива роль бібліотек у розвитку суспільства, приділяється велика увага вивченню особистих бібліотек учених, письменників, громадських діячів держави, які віддзеркалюють дух епохи. Серед сучасних